

Gyeptéglák füveskönyvemből,

avagy vallomásos töredékek az írásról és az irodalomról

1. Mindig mennyire más és milyen hatalmas az irodalmilag megformált gondolat; leplezetlen csodálatom a kezdetektől ennek szólt; hogy az ember engedetlenül hiszi, nemcsak része, kiválasztottja is a teremtésnek. A genezis etikája pedig eleve erőt feltételez.

Ma persze nem csak mindent lehet. Az ember túlmehet mindenben, és innen maradhat mindentől. A szellem elszabadult. Nemcsak a mértékről, a mértékteleenség netovábbjáról is csupán homályos képzetekkel rendelkezünk. Felfigyelni a lázadásra, bármelyik arcát mutatja is; napjainkban a szabadság megint ebben kap különös hangsúlyt.

A primitív lázadás összeütközése az írás (a nyelv sajátos közvetlenségéből és új kombinációiból születő világok) egészséges erkölcsével – az életre, a világra vonatkoztatott különböző értékfokok szemléletének összeférhetlensége – múlhatatlan és biztos csődje a civilizáció (egyébként akár mennyire megrontott civilizáció is) újabban mindegyre felöltő nosztalgiájának valami egyszeriben elérhető őstiszta létezés felé. Nem az evvel együtt járó kérdéseket elemzi-e a modern irodalom színe-java?

Jóhiszeműen remélem, hogy ez a hajszálpontosan, *ad litteram* sohasem definiált, de mégis létező irodalom nem csupán lármát, frázisokat, hanem elégtételt, esetleg kegyelmet is ad az ítélet harsonájáig. Seul le silence est grand; tout le reste est faiblesse. Rövid út, határozott kifejezés, amit De Vigny állít: egyelőre képtelen volnék azonosulni vele. Igaz a csendből olykor lenyűgöző energiák szöknek elő. De vannak más forrásaink is.

2. A valóban nagy alkotásokból egy-egy rész, alighanem épp a nagyság és az összetettség folyományaként, mindig félhomályban rejtőzik. Van azonban némi esélye annak, hogy egyszer-egyszer e titkos szegletek is feltáruljanak, bár az érzékiben és a meghittben mindig marad valami megfejtethetlen. A misztérium az árnyalatok misztériumában diadalmaskodik.

Az ókori gondolkodás az utolsó pillanatáig a fokozatokban hisz, jellemző, hogy a végzetet is mint a természet egyik sajátos kifejeződését fogadja, és e

KELEMEN LAJOS (1954) író, költő, szerkesztő. Utóbbi könyve: *Részben az egész* (2015).

gondolkodásban nem kérdőjeleződik meg sem a végzet, sem a természet; ez ugyanis egyenlő volna az önmehtagadással.

Az ember első műve, amely kifinomultan, eredeti módon ragadja meg a tárgyat, a mitológia. A mitológiai gondolkodáson túl a közös mérce nem létezik többé; ehhez hasonló szerkezetben, ily hézagtalanul semmilyen formula nem képes átfogni a valóságot egységként – ezután mind a szemléletben, mind az alkotásban (így vagy úgy) kétely támad, akármilyen nagy géniusz megnyilvánulása lesz is a mű. Tévedek-e, ha úgy vélem, egyszerre minden elsősorban a kiterjedésre kezd vonatkozni. Nemhogy csökkenne, úgy tűnik, nő az értelem intenzitása; annyira, hogy olykor mintha semmi köze sem volna az extenzitással. Mégsem lágy és oktalan a kezdetleges példázat. Félre csak a felületességgel! – egy fűszál voltaképpen csodálatra méltón szép, oltalmazandó és védendő, de hogyan, ha bent a házban kielégült arccal ül az ember, aki éppen most találta fel a kaszát. Megfeni, s az alkalmazandó forma próbája következik, a térbeli teszt áldozata a fűszál lesz: a pszichológia azt is megmondja, milyen körülmények közepette állhat be a tragédia, de a többi, a tragédiához fűződő valamenynyí érzelmi és intellektuális vonatkozás és kérdés irodalmi teljesülésre vár.

3. Isten kezeskedik róla, hogy legyenek klasszifikálható emlékeink. Az ő színskálájába belefér, hogy olykor a legvastagabb valóságból bocsássza elő a leglégiesebb impulzusokat, máskor angyalian kíméletlen lényeivel szuggeráljon. A belülről látottak fölényes megértése hozzásegít az anyag határainak értelmes belátásához. A transzcendencia komplikált tartományaiban is tősgyökeres a jó irodalom. A mindig ugyanaz: mindig más, ha átélhető. Az élmény nemz. S az ember, aki egy sor tapasztalat újraalkotása, leendő benyomásokért rajong. Misztikus kíváncsai arról hagynak örökbe szavakat, hogy egy gyönyörű szövésű elgondolás, egy nemző ürügy végett az égbolt férfias és a föld hajlásában nőesség nyújtózik. Itt a legkisebb fácskát is büszkeség szállja meg, hogy neki inai vannak, másnapjai, órá cél vár. Az alkotás, így az irodalom sem csupán életillusztráció; a létezés egyedül tőle és Istentől remélheti kiteljesedését.

Csakhogy a teremtményben, tán a lázzal egyfokon, a pusztulás érzete is ott ég. De mindenekelőtt az az abszurditás, hogy a test amilyen vadul irtózik az enyészettől, s amilyen mohón megdicsőülne, ugyanolyan féktelenül romlik és ront. A föld kicserepesedik, a fák gyökerére fejsze vettetik. Igéz, üvölt, suttog a világ: csak azért mond valamit, hogy ellene mondjon valaminek. Ez is részünk, a távolság a lélekben. Ahol a paradoxonok hosszú sorának legvégén külön ajtók nyílnak, s túl már csak az úrt találni. Kezdődik előlről az egész. S mi ígér erősebb építésű esélyt, melyik irány?

Az, amelyik ide, a tapasztalok újraalkotásának kezdőpontjába elősejteket és úgynevezett őslevest álmodik? Vagy amelyik szerint angyalkar zengedezi: fölfűlt a kohó, Uram, és szakadatlan fűlni fog: a teremtés rendben üzemel?

Abban a meggyőződésben hajítjuk el kíváncsiságunk aprópénzét, hogy a sors a fölfedezés aranyát adja majd cserébe. Persze: ez már megint költészet. De miről is beszélünk, mi a költészet? Voltaképp nem egyéb, mint az ész és a szív képek-

ben kifejeződő érve arról, hogy a földi lét égisz ér. Mondhatni, építészet égre-földre.

4. Az, amivel a művészet anyag gyanánt számol, a félig gyökeres, félig lebegő lelki csíra, amit az alkotás végett hajtott manufaktúra a bemeneti oldalon elnyel, természetesen érzékelhetetlen.

Akármi is, de valójában nem anyag.

Majd a formán s bizonyos fordulatot, fondorlatos kalandokon keresztül a csodát tevő akarat csalja elő a szív műhelyéből. (Mert ugyebár a szív volna a költészet központi üzemegysége.) A manufaktúra túlfelén már valóban anyagként, pontosan úgy jön világra, ahogyan a *Szentivánéji álom* végigmustrálja a gyártástechnológiát: *The poet's eye, in a fine frenzy rolling... stb.* „Szent örületben a költő szeme / Földről az égre, égből földre villan, / S mig ismeretlen dolgok vázait / Megtestesíti képzeletje, tolla / A légi semmit állandó alakkal, / Lakhellyel és névvel ruházza fel.”

Lehetne még idézni, egészen addig, míg Hippolyta közbe nem szól: „De amint elbeszéljük e kalandot, / S mily változáson ment érzelmök át, / Több az, mint pusztá játszi képzelet, / S biztos valóvá nő ki az egész; / Mindenesetre különös, csodás.”

Különös, csodás és csakugyan a játszi képzeletnél testesebb (tétre menőbb) kiterjedésbe visz át a varázs. Az idegüzemanyag, a légi semmi testet ölt.

5. Talán ez az egyetlen viszony, sőt ethosz az, amelyben az ember lehetséges ambícióinak teljes realizációját nyerheti. Mint légi semmi veszi fel alakzatait a szerelem és a szeretet is. A szeretetet vagy az odaadást azonban valamiféle orvoslás gyanánt azonosítani: téves – a sors nem büntetés, a szeretet nem díj; a szeretet közelebb áll a mindentudás szomjához, s ezzel közelebb az ember drámájához, mint a dráma elodázásához.

A dráma a kint és a bent, az érzéki és a szellemi kodifikációiban és rögtönzéseiben követhető nyomon. S abban a szüntelenül kifejlő, visszahorgadó s újra kifejlő reményben, hogy a drámából nincs eleve kizárva a katarzis. A kézzel kézre továbbadott szeretet azt jelenti, hogy – névvel, név nélkül – csakis a folytonosságban bízhatunk.

Ha a költészet ok (azon az alapon, hogy egészen egyedül tud kifejezni a valóságból), úgy alighanem Isten épp e kettős attitűdöt: a testinek-térbelinek és a szellemieknek a megrajzolását hagyta a költőkre. Az írás nem kizárólag művészi feladat – magatartás is. Az elhívás bizonyos testet öltése: vers születik, azért ünnep van. „Művészetet, csakis művészetet, arra való a művészet, hogy ne haljunk bele az igazságba” – mondja Nietzsche. Úgy beszél persze, mintha az ő hét fallal övezett szentenciáiból nem volna kiút. S elég egyetlen költő néhány hatóságos, kifejező és őszinte sora, és máris egy lakályosabb szellemi erődtítmény vár, a ráérzés az igazságra: e rövid félmondat nyilvános gyónásom legnagyobb részét. Ha a múlt kőboltjait és síkjait nézem, azt hallom: „Oriások éltek akkor, / árnyuk se / telne ki mai férfiakból.” És Nietzsche cáfolatául is Charles Tomlinson egy-két sora jut eszembe: „A művészet / Akkor teljes, ha emberi.

Emberi, / Mihelyt a festékcsonók, a fénytűhegyek / Ravasz korlátok közt teret teremtve / Meggyőznek, mint lehető szenvedély mutatója, / Mint alkalmas mércéje a szenvedélynek / S tárgyának egyben. A művész, a teljesebb / Igazság érdekében hazudik. Higgyünk neki.”

6. A szent szó erő, de ha ez igaz, mégis: miért, hogy bűnök ezrei rázzák a tör-ténelmet? Mért kell ujjat húzni a Sátánnal az égért? Az indokolt szenvedésben munkáló reményről mint spirituális igazságról beszél János apostol, ámbar szava-
vai – legalább közvetve – kiterjednek a testre is. Az embernek, aki a tudat nél-
küli természetben szétnéz, egyáltalán nem nehéz ráébrednie, hogy akármilyen
nagyszabású tervvel gazdálkodik is a Sátán, mindig ott van a még nagyobb
szabású vállalkozás: maga a valóság és az élet, amelynek a hit (akár az isteni,
akár az Istenen kívüli hit) ad értelmet; egy táj fénye, a zene, a tánc, a művészet,
a szellem. Ugye, nem jön el a holnap, ugye, eljön, avagy mégsem – embertelen
szorongás játszadozik így a szívvel. És a hit nemegyszer éppen a kétségbeesés-
ből töltekezik, erejét pedig gyakorta a gondolat éjszakájából meríti. Igenis szük-
ség van a kétségbeesés érveire, melyekben a remény elferdült tárgy, és az égbolt
nem emlékszik a reggelre – ellenben az ember nem felejt! Ha összezuhan, mé-
lyebbre már nem eshet; ilyenkor nem a valószínűséget kell felcserélni egy ese-
mény óhajásával, elég belátni, hogy az igazság tágasabb bármifajta remény-
vesztettségénél.

Emlékezzünk hát a kétségbeesés ellenérvei is, mert aki ezekre emlékszik,
annak előbb-utóbb eszébe fog jutni a lázadás, a legemberibb vonások egyike.
A lázadás az ember jó tulajdonságainak komprimálása és fellobbantása, s amíg
ez a gyors égés a megszabadulás felé (a bűn és a szolgaság ellen) fejlődik, akár
a tisztító tűzig is elviheti az embert. Vagyis eszerint majdnem elkerülhetetlen,
hogy a gyötrellem lángjai világozzák be a világot a zendülők körül?

7. Formát ölt – és elavul: íme, az alkotás alapritmusa. E szemet szűrőan egy-
szerű lüktetés valójában egy reménytelen, komplikált és szakadatlan összecca-
tolási kísérletnek falaz: az időbeni keresi az örökkévalót.

Amikor a természet elpusztít magából egy darabot, egésze tervét valósítja
meg: újjászületik.

Fölfedezni a valóságot szétszórtságában: ha ez cél lehet egy alkotó számára,
csonka isten ő, aki sosem kitellő műve fölött mereng. Ugyan mit is értene a ter-
mészetből, amely mind külön s külön erőfeszítésekre hajlandó az egész ér-
dekében. A természet valódi bensősége az, hogy igaz. Ha szép, hát szép, ez csak
ráadás. Üzenete új és régi egyszerre, és amilyen szép, ugyanolyan kérlelhetetlen;
benne, vele muszáj az újjászületésre fogadni.

8. Őrizkedjünk önmagunk leigázásától, kaotikus időkben már ennyi is az
ember becsületére válik. Nem mindig szép és fojtogató, de majdnem mindig
nehéz vállalni a szabadság kockázatát. S ez még csak szelíd tűz; erre csak ráadás
a dudás hosszú turnéja a pokolban. Muszáj dacolnunk a határokkal. A munka
perspektívájából nézve a nagyság, még a közepes nagyság véghezvitelét is ri-
zikók kísérik. Az egyetlen ésszerű következtetés épp ez, a munka. Amikor egy

arc, egy gesztus, egy érzés a megragadás és a tagadás mérlegjátéka révén új szint ölt, hozzáidomulva eredeti valóságához, de szembe is szegülve vele, egyszersmind küzdve a tünékenység és a befejezetlenség ellen, megszületik a mű, és pedig abban az éppen világra jövő formában, amelyet minden művész számára a saját érzései és képességei diktálnak.

Világra jön egy szenvedélyes, meggondolt, komoly lelki jövedelmet fialó, nem gyenge, nem szükségszerű, de bármikor lehetséges csoda. Vagyis a teremtmény formákban tárgyiasult önvallomása a teremtő tökéletesség átérzéséről. Tessék: ismét a munkáról van szó. Nem közömbös tehát, hogy, a viszonylagosságok világán innen és túl él-e, megvan-e a közvetlen kapcsolatunk a függetlenséggel kiegészülő hithez.

Hinni annyi mindenben lehet. A nyegle vállvonásban, az ember voltunk fölött érzett kétségbeesésben, a titkokhoz vezető hídverésben – még abban is, hogy az originális látásmód tanulható és tanítható. Egyet kéretik okvetlen elhinni: saját istenét senki sem csaphatja be.

Vincze László: Mese volt, igaz volt II. (tusrajz, 2009)